

המוטיבציה להתנהגות דתית בקרב יהודים בעלי זהויות דתיות שונות

אריה לזר, שלמה קרביץ ופרי קדם-פרידריך

במחקר הנוכחי יש ניסיון לעמוד על התוכן והמבנה של המוטיבציה להתנהגות דתית בקרב יהודים, באמצעות שילוב גישה פנומנולוגית-איכותנית עם גישה אמפירית-כמותית. תוכני מוטיבציה ראשוניים נאספו מתגובותיהם של 44 משתתפי מחקר לריאיון מובנה למחצה ולשאלון פתוח. מתוך תכנים אלו נבנה מאגר של 111 פריטי מוטיבציה ובוצע ניתוח גורמים על תגובותיהם של 323 משתתפי המחקר לשתי קבוצות של פריטים מקבילים. מבנה הגורמים של שתי קבוצות הפריטים היה דומה מאוד ונמנו בו חמישה גורמים: אמונה בסדר אלוקי, זהות אתנית-יהודית, חברה, משפחה והמשך מילדות. נראה כי גורמים אלה מייצגים את האופן שבו התנהגות דתית יכולה לתרום לסיפוק של מניעים אנושיים בסיסיים. כמו כן, אנשים בעלי זהויות דתיות שונות ייחסו את התנהגותם הדתית למניעים שונים. אנשים דתיים מבצעים התנהגויות דתיות עקב שאיפתם לסדר אלוקי, אנשים חילוניים מבצעים התנהגויות דתיות על מנת ליצור מסגרת לפעילות משפחתית משמעותית, ואילו אנשים מסורתיים מבצעים התנהגויות אלה גם על מנת לשמר תכניות התנהגות חברתיות רחבות הקשורות לזהות אתנית ולתקופת הילדות. ממצאים אלה עשויים לתרום להבנת הסתירה לכאורה של ביצוע ריטואלים דתיים על ידי אנשים המזדהים כחילונים.

המחקר הנוכחי הוא ניסיון לעמוד על האופי הרכיבי-ממדי של המוטיבציה להתנהגות דתית בקרב האוכלוסייה היהודית בישראל. בשנים האחרונות התעורר עניין בחקר הפסיכולוגיה של הדת, זאת לאחר תקופה ממושכת של פעילות מעטה במחקר תאורטי ואמפירי בתחום (Donelson, 1999). לפי וולף (Wulff, 1997) אפשר לייחס, לפחות באופן חלקי, את הזנחת

* ד"ר אריה לזר, המחלקה למדעי התנהגות, המכללה האקדמית יהודה ושומרון, אריאל.
פרופ' שלמה קרביץ, המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
ד"ר פרי קדם-פרידריך, המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
המאמר מבוסס על עבודת הדוקטור של המחבר הראשון שנכתבה במחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, והוא הרחבה של מאמר שהתפרסם ב-"*Journal for the Scientific Study of Religion*", 41(3), 509-519, 2002.

הדת כנושא למחקר תאורטי ואמפירי לכך שפסיכולוגים רבים עצמם סלדו מדת. ייתכן שסלידה זו נבעה מגישה תומרנית שאפיינה את ההתפתחות של הפסיכולוגיה המודרנית (Beit-Hallahmi, 1974). ייתכן שגישה זו גם ניזונה מההנחה שעקב הקרמה של המדע ושל הטכנולוגיה והתפשטות הסברים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של המניעים לאמונה והתנהגות דתית, נתפסו האמונה הדתית וההתנהגות הדתית כתופעות חולפות (Stark & Bainbridge, 1985).

אולם במקום להיעלם, נראה שהדת נכנסה לתקופה של תחייה (Wulff, 1997). סקרים שנערכו בעשור האחרון בארצות הברית מראים כי הדת ממשיכה להיות נושא חשוב בחייהם של משתתפי הסקרים. כ־95% מהנשאלים השיבו כי הם מאמינים באלוקים, כ־90% אמרו כי הם מתפללים באופן קבוע, וקרוב למחצית הנשאלים דיווחו כי הם מבצעים פעילות דתית לפחות פעם בשבוע (Batson, Schoenrade, & Ventis, 1993; Koenig, Larson, & Weaver, 1998; Paloutzian & Kirkpatrick, 1995). בישראל כ־1993, נמצא כי שני שלישים מהנשאלים מאמינים בקיומו של אלוקים, ומרבית האנשים המזדהים כיהודים מבצעים מקצת מהריטואלים הדתיים (לוי, לוינסון וכ"ץ, 1993). העניין המחודש בפסיכולוגיה של הדת הוא תגובה מובנת לתחייה זו. כחלק מתופעה זו יש מקום להציב שאלות הנוגעות למוטיבציה שמובילה להתנהגות דתית בעידן המודרני ובייחוד בחברה החילונית. מרכזיות הדת בעולם העובר תהליך של חילון מעידה שהתפקיד העיקרי של הדת אינו להסביר את טבעו של העולם אלא להביא לסיפוקם של מניעים חשובים אחרים. במחקר זה נעשה ניסיון לעמוד על מניעים אלה האחראים להמשכות הדת בעולם המפותח מבחינה מדעית וטכנולוגית.

בעבודה הנוכחית פיתחנו את המושג של מוטיבציה להתנהגות דתית ובנינו עבורו מדד. תהליך זה התבסס על הגדרה רחבה של מוטיבציה כחופעה רב־ממדית הכוללת גורמים ומנגנונים מתווכים שקובעים בחירת התנהגות, הפעלתה ושימור כיוונה (Bandura, 1991, p. 158). בהתאם להגדרה זו, חלק מחקר המוטיבציה להתנהגות דתית הוא הניסיון לגלות את הגורמים המסבירים גם את החיפוש אחרי הזדמנויות לנקוט התנהגות דתית וגם את הביצוע בפועל של ההתנהגויות הללו. חקר זה מוביל לשאלות על המטרות האישיות והבין־אישיות שאנשים מנסים להשיג באמצעות חוויה דתית והתנהגות דתית (Ford, 1992, pp. 83–86).

אחת מהנחות היסוד של המחקר הנוכחי היא שהמניעים להתנהגות דתית אינם בהכרח דתיים באופיים. בכך יש למחקר זיקה לתאוריות כמו זו של פרויד (Freud, 1961) שראה באמונה דתית ובהתנהגות דתית הגנה רגרסיבית מפני הפחד מהמוות, או כמו זו של יונג (Jung, 1977) שטען שאמונה דתית והתנהגות דתית הן ביטוי מרכזי של השאיפה האנושית הכללית לאינדיווידואליזציה ולמשמעות. המחקר הנוכחי נוקט גישה אמפירית־פנומנולוגית המאפשרת גילוי גם של מניעים שהם דתיים במהותם. מבחינה זו הוא דומה למחקרו של רייס (Reiss, 2000) שחקר את הקשר בין מניעים כלליים לבין אמונה דתית. אולם בעוד רייס הסיק על הקשר בין מניעים כלליים לבין אמונה דתית על סמך מתאמים בין

מדד של מניעים כלליים לבין מדד של דתיות, משתתפי המחקר הנוכחי נשאלו ישירות על המניעים לביצוע ריטואלים דתיים.

ההתייחסות של המחקר הנוכחי למוטיבציה להתנהגות דתית שונה גם מהתאוריה והמחקר של אולפורט (Allport, 1959), שגרס כי למוטיבציה לדת יש מבנה דר-ממדי. גישה זו הובילה למחקר רב בתחום זה, הן אמפירי הן תאורטי. אולפורט ורוס פיתחו את ה-ROS (Religious Orientation Scale) על מנת לבדוק את ההשלכות האמפיריות של התאוריה של אולפורט (Allport & Ross, 1967), אולם הגישה לפיתוח הכלי נשענה על בסיס שיקולים תאורטיים בלבד. וכך, הפריטים של ה-ROS, ושל כלים דומים אחרים, מבוססים על ההנחה כי על השאלון עונים אנשים דתיים, ולכן אין הוא מתאים לאנשים המזדהים כחילונים אף שנוהגים הם לבצע התנהגויות דתיות. בהתאם, כלי מדידה אלה אינם מאפשרים בדיקה של קשר בין התנהגות דתית לבין מניעים כלליים לא דתיים במהותם העשויים להביא אנשים שמזדהים כחילונים לבצע התנהגויות דתיות. במחקרנו זה אימצנו גישה אמפירית לאיסוף הפריטים לצורך בחינת הממדיות של מוטיבציה להתנהגות דתית, באמצעות פיתוח מדד רב-ממדי של המוטיבציה להתנהגות דתית. מדד זה עשוי לגלות הן מניעים דתיים במהותם והן מניעים כלליים באופיים.

רוב המחקר בפסיכולוגיה של הדת נעשה בקרב אוכלוסייה נוצרית שאנשיה הזדהו כדתיים. היהדות נבדלת מהנצרות בכך שהנצרות היא דת תאולוגית בעיקרה, ואילו היהדות כוללת גם יסודות אתניים ולאומיים. לכן, ההצהרה "אני יהודי חילוני" היא הצהרה מתקבלת על הדעת ושכיחה, ואילו ההצהרה "אני נוצרי חילוני" אינה מתקבלת על הדעת ואינה שכיחה. יתרה מזו, בדת היהודית יש לטקסים ולריטואלים המתבצעים במסגרת הקהילה והמשפחה תפקיד מרכזי (Lamm, 1989). לפיכך, אפשר לבחון את המניעים לביצוע התנהגויות דתיות על ידי אנשים המזדהים כיהודים חילונים אשר בו בזמן מכבדים טקסים וריטואלים דתיים יהודיים רבים (לוי ואחרים, 1993; Kedem, 1991). סקרים שנעשו בישראל בשנים 1962 עד 1992 (אנטונובסקי, 1963; Kedem, 1991; Liebman & Kedem, 1991; Peres, 1995; Don-Yehiya, 1983) מראים כי 15% עד 25% מהאזרחים היהודים בישראל מזדהים כדתיים, 40% עד 45% מזדהים כמסורתיים, ו-34% עד 45% כחילונים. אף שהמתאם בין ביצוע התנהגות דתית לבין הזדהות דתית הוא גבוה יחסית (Kedem, 1991), סקרים אלה מראים כי אנשים המזדהים כחילונים מבצעים כ-33% מהטקסים הדתיים המקובלים. מדד של המוטיבציה להתנהגות דתית עשוי לתרום להבנת סתירה לכאורה זו בקרב אנשים אלה. ייתכן שאנשים בעלי זהויות דתיות שונות – דתית, מסורתית וחילונית – מבצעים אותן התנהגויות דתיות ממניעים שונים. אי לכך, המחקר הנוכחי נעשה בקרב אוכלוסייה יהודית שכללה אנשים שהזדהו כדתיים, מסורתיים או חילונים.

בספרות אפשר למצוא מחקרים בודדים בלבד הרלוונטיים לחקר המוטיבציה להתנהגות דתית – מרכיבם אינם עוסקים במישרין בשאלת המוטיבציה. לדוגמה, אביעד (Aviad, 1983) חקרה אוכלוסייה מיוחדת של חוזרים בתשובה ומצאה 15 ממדים לגבי אופנים שונים של חזרה בתשובה. קליין וריצ'רדס (Cline & Richards, 1965) לא עסקו במוטיבציה

להתנהגות דתית אלא בממדים של אמונה והתנהגות דתית. הם מצאו במדגם של מורמונים 12 ממדים בקרב נשים ו-14 ממדים בקרב גברים. בריידן (Braden, 1947) עסק באופן מפורש יותר במוטיבציה. הוא אסף 300 תכנים מוטיבציוניים כתגובה לשאלה "למה אתה דתי?" הוא צמצם את הרשימה ל-65 היגדים והעביר את הרשימה המצומצמת בצורת שאלון ל-2,509 נבדקים. לאחר חישוב שיעור המשיבים לכל היגד, הוא חילק את המוטיבציות ל-15 קטגוריות. מחקרו היה בבחינת פריצת דרך בתחום. אך בריידן לא הסביר איך הוא צמצם את הרשימה המקורית של 300 תוכני מוטיבציה לרשימה מצומצמת של 65 בלבד. המדגם של המחקר היה מורכב בעיקר מפרוטסטנטים דתיים, ובריידן עצמו מעיד על תתי-יצוג של יהודים וקתולים. בנוסף, הוא לא שאל על המוטיבציה להתנהגות דתית אלא על מוטיבציה להיות דתי. לבסוף, החלוקה ל-15 קטגוריות לא נעשתה בדרך סטטיסטית כלשהי אלא בדרך אינטואיטיבית על ידי החוקר שאף טען שכל אחד יכול לעשות חלוקה אחרת. אולי המחקר הרלוונטי ביותר הוא מחקרו של ויטמן (Wittman, 1986) שהעביר שאלון של 103 מניעים ל-208 נבדקים שהתבקשו להגיב לשאלה "למה אתה מבצע התנהגות דתית?". בעזרת ניתוח גורמים מגשש חשף ויטמן 20 ממדים ובחר לשמור 11 מתוכם. אף שעסק בשאלת המוטיבציה להתנהגות דתית, ויטמן לא הגדיר לנבדקים מה הכוונה בהתנהגות דתית, וכל נבדק הגדיר לעצמו מה כלול כמונח הזה. בנוסף, היחס של נבדק לפריט במחקר של ויטמן עמד על שני נבדקים לפריט בלבד, ואילו היחס המומלץ לשם ביצוע ניתוח גורמים הוא 5 עד 10 נבדקים לפריט (Kass & Tinsley, 1979). לבסוף, ויטמן לא דיווח על הרכב המדגם המחקרי.

מתוך האמור לעיל עלה הצורך במחקר שיעסוק במכוון בשאלת המוטיבציה להתנהגות דתית, כשהתנהגות הדתית מוגדרת מראש והנחקרים הם אנשים בעלי זהויות דתיות שונות. בשלבים הראשונים של מחקר זה יש לאמץ גישה איכותנית-פנומנולוגית (ראו 1994, Moustakas), זאת כדי לאסוף טווח רחב של תוכני מוטיבציה, המנוסחים בשפתם של מבצעי ההתנהגות הדתית. בהמשך המחקר יש לעבור לגישה כמותית-אמפירית שתבדוק את מבנה המוטיבציה להתנהגות דתית ואת מהימנות סולמות המוטיבציה. אם ימצא מבנה רב-ממדי יציב בפריטי המוטיבציה להתנהגות דתית ואפשר יהיה ליצור סולמות מוטיבציה מהימנים, יש להניח שיתגלו הבדלים של ממש במוטיבציה דתית בין אנשים בעלי זהויות דתיות שונות. לדוגמה, אם ימצא מניע דתי במהותו, צפוי שאנשים המזדהים כדתיים יהיו גבוהים במניע זה, אנשים המזדהים כחילונים יהיו נמוכים במניע זה, ואילו אנשים המזדהים כמסורתיים יפלו בין שתי הקבוצות. באופן ספציפי, המחקר הנוכחי ניסה לענות על שלוש השאלות האלה:

1. האם ניתוח גורמים של התגובות לפריטים המייצגים מגוון מניעים להתנהגות דתית יחשוף מבנה רב-ממדי יציב של המוטיבציה להתנהגות דתית?
2. האם אפשר להפיק מתוך ממדים אלה סולמות מהימנים למוטיבציה דתית?
3. האם וכיצד סולמות המוטיבציה להתנהגות דתית אלה יבחינו בין אנשים המזדהים כדתיים, כמסורתיים או כחילונים?

שיטת המחקר

המחקר הנוכחי נעשה בשלושה שלבים. השלב הראשון, שמטרתו הייתה לאסוף תוכני מוטיבציה להתנהגות דתית, נעשה, כאמור, בגישה פנומנולוגית-איכותנית. תוכני המוטיבציה נאספו באמצעות ריאיון אינטראקטיבי ארוך ומובנה למחצה עם מספר קטן של משתתפים. בסיום השלב הזה קובצו התכנים על ידי החוקרים לעשרה אשכולות ראשיים לצורך השלב הבא של המחקר. המטרה של השלב השני הייתה לצמצם את מאגר התכנים על מנת ליצור את הכלי המחקרי העיקרי לשימוש בהמשך המחקר. צמצום זה נעשה בשני צעדים. ראשית, על דעת שלושה שופטים הוצאו מהמאגר פריטים לא ברורים. הפריטים הנוותרים הועברו באמצעות שאלון בעל סקלה (סולם) דיכוטומית למדגם מצומצם של משתתפי מחקר ($N = 164$). על בסיס ניתוח מהימנות של תגובות משתתפי המחקר צמצמו החוקרים את המאגר פעם נוספת והתקבל השאלון הסופי. בשלב השלישי הועבר השאלון הסופי למספר גדול של משתתפים ($N = 323$) לצורך ניתוחים כמותיים: כדיקת מבנה הגורמים באמצעות ניתוח גורמים, כדיקת מהימנות סולמות המוטיבציה והשוואה בין משתתפי מחקר בעלי זהויות דתיות שונות באמצעות ניתוח שונות. להלן יתוארו המדגם וההליך בשלושת שלבי המחקר.

מדגם והליך

שלב 1: זיהוי תוכני מוטיבציה להתנהגות דתית ויצירת אשכולות

ארבעים וארבעה אנשים נשואים השתתפו בשלב זה של המחקר; 47.7% היו נשים. מבין משתתפי המחקר הזדהו 13 (29.5%) כדתיים, 11 (25.0%) כמסורתיים ו-20 (45.5%) הזדהו כחילונים.

לשלב זה של המחקר הוכן שאלון מפורט בכל הנוגע לכיצוע של התנהגויות דתיות. השאלון כלל רשימה מקיפה של ריטואלים דתיים ושאלות לגבי היקף הביצוע של ריטואלים אלה. משתתפי המחקר קיבלו את השאלון והתבקשו להשיב עליו בזמן החופשי. נקבע מועד לריאיון עומק על בסיס השאלון לאחר מילוי, בביתם של הנבדקים. ריאיון זה, שהיה ארוך ומובנה למחצה, כלל שאלות פתוחות – ישירות ועקיפות – לגבי המניעים לכיצוע הריטואלים. לדוגמה, משתתפי המחקר נשאלו, "נניח שהיית רוצה לשכנע אדם אחר לבצע את ההתנהגות הדתית שאתה נוהג לבצע, איך היית משכנע אותו?" או "נניח שפעם אחת לא היית מבצע את ההתנהגות הדתית שאתה רגיל לבצע, מה היה חסר לך?" על בסיס התגובות לריאיון זוהו 504 היגדים של תוכן רלוונטי למניעים להתנהגות דתית (כגון "אני שומר שבת כי זה ציווי מהתורה" או "אני הולך לבית הכנסת כדי לפגוש את החברים שלי"). כפי שנהוג במחקר פנומנולוגי-איכותני, התגובות שהופקו במשך הריאיון נותחו וסווגו לאשכולות לפי שיקול דעת החוקרים לפי נושאי מוטיבציה משותפים. בהליך זה עלו עשרה אשכולות של מוטיבציה להתנהגות דתית: (1) אמונה דתית – ביצוע

התנהגות דתית מתוך אמונה דתית או מתוך רצון לקשר עם הבורא. (2) מסורת משפחתית – סיפוק הצורך של קשר עם חוויות הילדות במסגרת המשפחתית. (3) זהות אתנית-יהודית – סיפוק הצורך לעצמי יציב המקשר בין עבר, הווה ועתיד. (4) חברה – סיפוק הצורך לקשר בין אישי וההשתייכות למסגרת רחבה יותר. (5) מוסר וערכים – סיפוק צרכים מוסריים והצורך להיות אדם טוב. (6) גורמות – סיפוק הצורך להיות דומה לאחרים. (7) משפחה – סיפוק צרכים לקשרים בין אישיים וביסוס מסגרת יציבה עבור קשרים אלו. (8) רגשות – סיפוק הצורך לחוות רגשות חיוביים כגון אושר ושמחה ולהימנע מרגשות שליליים כמו אשמה ובושה. (9) שיפור עצמי – סיפוק הצורך לשפר את התפקוד העצמי בתחומים שונים. (10) תוצאות אינסטרומנטליות – סיפוק צרכים אינסטרומנטליים שונים הן אלה הקשורים לדת, כמו שכר ועונש, והן אלה החיצוניים לדת, כמו בריאות משופרת. כאמור, מסגרת זאת של עשרה אשכולות סיפקה בסיס ראשוני לשלב המחקר הבא.

שלב 2 – ניסוח וצמצום פריטים

בשלב זה סיווגו שלושה שופטים את רשימת 504 ההיגדים על פי עשרת אשכולות המוטיבציה להתנהגות דתית שתוארו לעיל. שני שופטים הזדהו כדתיים ואילו השופט השלישי הזדהה כחילוני. לכל השופטים תואר אקדמי במדעי החברה. על בסיס סיווג הפריטים לאשכולות ומידת ההסכמה בין השופטים הוצאו מן הרשימה היגדים לא ברורים כך שנוותרו 266 היגדים. היגדים אלה נוסחו מחדש כפריטי מוטיבציה ללא הקשר להתנהגות דתית ספציפית (כגון, "כי זה מצווה מהתורה", "כדי לפגוש אנשים") עם סולם תגובה דיכוטומית (כן / לא). כהקדמה לפריטי המוטיבציה נוספו ההנחיות האלה: "אנשים רבים, גם אלה המזדהים כחילונים, מבצעים התנהגויות רבות הקשורות למסורת ישראל כמו הרלקת נר חנוכה, צום ביום כיפור ועריכת ברית מילה לבן. להלן רשימה של התנהגויות נפוצות הקשורות למסורת ישראל ורשימה של סיבות לביצוען. קרא בקפדנות את רשימת ההתנהגויות וסמן את ההתנהגויות שאתה נוהג לבצע. לאחר מכן קרא את רשימת הסיבות וסמן את המניעים השייכים לביצוע שלך של התנהגויות אלה".

ההנחיות, רשימת הריטואלים ורשימת המניעים הועברו ל-164 אנשים. אנשים אלה נבחרו משני יישובים קהילתיים במרכז הארץ. יישוב אחד היה דתי ואילו ביישוב השני מתגוררים בעיקר אנשים המזדהים כמסורתיים וכחילונים. ביישובים אלו נבחרו כמה רחובות, ושלושה חוקרים עברו מדלת לדלת וביקשו מהתושבים להשיב על שאלון ארוך העוסק בביצוע התנהגויות הקשורות למסורת ישראל והסיבות לביצוע התנהגויות אלו. בחלק זה של המחקר סירבו להשתתף 15 אנשים. עשרים וחמישה אחוזים מהנבדקים בשלב זה הזדהו כחילונים, 18% כמסורתיים ו-57% כדתיים. כל משתתף קיבל עותק של השאלון עם 266 פריטים דיכוטומיים והתבקש למלא את השאלון בזמנו החופשי. השאלונים המלאים נאספו כעבור כמה ימים.

התגובות לשאלון סווגו לפי עשרת אשכולות המוטיבציה שהופקו בשלב הקודם של

המחקר ועליהן נערך ניתוח מהימנות. טווח המהימנויות הפנימית היה $0.80-0.95 = \alpha$. כדי לקצר את השאלון הוצאו פריטים שהוצאתם לא פגעה במהימנות הסולם באופן משמעותי, כך שנותרו 111 פריטים לצורך השלב הבא של המחקר.

שלב 3 – בדיקת תוקף המבנה, מהימנות סולמות המוטיבציה והבדלים בין קבוצות
בשלב זה של המחקר התבקשו להשתתף 353 אנשים משני היישובים שמהם באו משתתפי השלב הקודם של המחקר. שלושים סירבו, כך שנותרו 323. חמישים וחמישה אחוזים ממשתתפי המחקר בשלב זה היו נשים. גיל הנבדקים נע מ-16 שנה ל-65 שנה ($M = 37.2$, $SD = 8.6$). מאה ואחד עשר נבדקים (34.4%) הזדהו כחילונים, 52 (16.1%) כמסורתיים, 139 (43.0%) כדתיים ו-21 (6.5%) כחרדים. הנבדקים קיבלו שאלון למוטיבציה להתנהגות דתית למילוי בביתם והשאלונים המלאים נאספו כעבור ימים אחדים.

כלים

שאלון דמוגרפי – השאלון כלל שאלות לגבי גיל הנבדקים ומינם. כן נבדקה זהותם הדתית של הנבדקים שנבחנה באמצעות פריט בודד עם האפשרויות: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי. שאלון מוטיבציה להתנהגות דתית (מל"ד) – שאלון זה פותח בהתאם להליך שתואר לעיל בשני השלבים הראשונים של המחקר. לצורך השלב הזה של המחקר הורחבה הסקלה הדיכוטומית שהוזכרה לעיל לסקלה מסוג ליקרט, בעלת חמש דרגות מ-1 "כלל לא חשוב" ל-5 "חשוב מאוד". ההוראות למילוי השאלון שונו בהתאם, ומשתתפי המחקר התבקשו לדווח על מידת החשיבות של כל מניע לביצוע ההתנהגויות שהם מבצעים ולסמן זאת בטופס השאלון. פריטי המוטיבציה מפורטים בנספח א ובנספח ב. ההוראות המדויקות שניתנו למשתתפי המחקר מופיעות בנספח ג.

ממצאים

ממדי המוטיבציה להתנהגות דתית

ניתוח גורמים לפי שיטת principal component עם רוטציה מסוג varimax orthogonal כרוצע על תגובותיהם של 323 משתתפי המחקר ל-111 פריטי מוטיבציה. טינסלי וטינסלי (Tinsley & Tinsley, 1987) טענו שניתוח גורמים המבוצע על מדגם של 300 משיבים ומעלה אינו מושפע מהיחס בין מספר הפריטים לבין מספר הנבדקים. למרות זאת, על מנת לעמוד על מידת השחזור של תוצאות ניתוח הגורמים וכן כדי להכין שאלונים קצרים ומקבילים לשימוש בעתיד, 111 הפריטים חולקו לשני טפסים מקבילים (מל"ד-א ומל"ד-ב) על ידי חלוקת הפריטים לחצי בכל אחד מעשרת אשכולות המוטיבציה הראשוניים. פריטים

ייחודיים או פריטים באשכולות בעלי מספר קטן של פריטים נכללו בשני הטפסים המקבילים. השאלון מל"ד-א כלל 69 פריטים והשאלון מל"ד-ב כלל 70 פריטים. בשני הטפסים היו 30 פריטים משותפים. ניתוח הגורמים בוצע בנפרד על התגובות לפריטים בכל טופס.

ניתוח הגורמים בכל טופס הפיק תשעה גורמים לפי הקריטריון של $\text{eigenvalue} > 1$. ההחלטה אילו גורמים יישמרו בהמשך הניתוח התבססה על הקריטריונים האלה: מספר הפריטים בגורם, אחוז שונות מוסברת על ידי הגורם, תוכן הגורם ושחזור הגורם על ידי שני הטפסים. על סמך קריטריונים אלו נשמרו חמישה גורמים אשר הופקו מהתגובות לכל טופס. בשני הטפסים הסבירו חמשת הגורמים כ-40% מהשונות ומספר הפריטים לכל גורם היה בין 6 ל-29 במל"ד-א ובין 3 ל-25 במל"ד-ב. פריטים עם טעינות קטנה מ-45. הוסרו. בנוסף א מוצגים הפריטים במל"ד-א עם הטעינויות של חמשת הגורמים ושיעור השונות המוסברת על ידי כל גורם, ובנספח ב מוצגים ממצאים אלה לגבי מל"ד-ב.

כפי שאפשר לראות בנספח א ובנספח ב, תוכן הפריטים המיוחסים לגורם הראשון מורים על מניע להתנהגות דתית הקשור לאמונה בסדר אלוקי. אנשים המסכימים עם הפריטים המשויכים לגורם זה מציינים כי הם מבצעים התנהגויות דתיות בגלל רצונם לעשות את הדבר הנכון ("כי אני מפחד לעשות עבירה", "כי בכך אני מקיים מצווה"), להיות קשור לבורא ("כי זה מהווה קשר עם הבורא", "כי זה מאפשר לי להתייחד עם הבורא"), לקבל שכר נצחי ("כדי לקבל שכר לעתיד לבוא", "כי יש לזה שכר"), כדי להשיג תחושה של התעלות, טוהר וקדושה ("כי זה משרה קדושה"). תוכן הפריטים הקשורים לגורם השני מלמד על מניע להתנהגות דתית הקשור לזהות אתנית-יהודית ("כי זה נותן תחושה שאני יהודי", "כי זה נותן לי להרגיש כחלק מעם ישראל"). הפריטים עם טעינויות גבוהות על הגורם השלישי מעלים מניע חברתי להתנהגות דתית ("על מנת לפגוש אנשים", "כדי לקבל הערכה מאחרים"). בחינת הפריטים הקשורים לגורם הרביעי מגלה מניע משפחתי להתנהגות דתית ("כי זה נותן הזדמנות להיות עם המשפחה", "כי זה נותן זמן למשפחה"). הגורם האחרון מורה על מניע להתנהגות דתית הקשור להמשכיות מהילדות ("כי זה הרגל משפחתי", "כי זה נשאר לי מהילדות").

אשר לשאלת המחקר הראשונה, אפשר אם כן לקבוע כי על סמך תוצאות ניתוח הגורמים של שני הטפסים נחשף מבנה רב-ממדי יציב של מוטיבציה להתנהגות דתית.

מהימנות סולמות המוטיבציה

שאלת המחקר השנייה עסקה באפשרות של הפקת סולמות מוטיבציה מהימנים. בלוח 1 מוצגים מספר הפריטים ומקדמי α עבור כל גורם במל"ד-א ובמל"ד-ב. טווח מקדמי α היה בין .86 ל-.97. עבור הסולמות במל"ד-א, ובין .80 ל-.97. עבור הסולמות במל"ד-ב. לסיכום ייאמר שאכן אפשר להפיק סולמות מהימנים של מוטיבציה על בסיס המבנה הרב-ממדי של המוטיבציה להתנהגות דתית.

לוח 1: מהימנות של סולמות המוטיבציה במל"ד"א ובמל"ד"ב – מספר פריטים ומקדמי α

מל"ד"ב		מל"ד"א		
α	מספר פריטים	α	מספר פריטים	
.97	23	.97	28	אמונה בסדר אלוקי
.95	13	.92	10	זהות אתנית
.90	7	.91	9	חברה
.91	9	.89	7	משפחה
.80	3	.86	4	המשך מילדות

המוטיבציה להתנהגות דתית וזהות דתית

על מנת לבחון את טיב הקשר בין המוטיבציה להתנהגות דתית לבין זהות דתית, חושב ממוצע הציונים בחמשת הסולמות של המוטיבציה להתנהגות דתית, בשני הטפסים, לכל אחת מהקבוצות של זהות דתית. כיוון שמשותפים מעטים בלבד הודו כחרדים, הם צורפו לאנשים שהודו כדתיים, כך שנתרו שלוש קטגוריות של זהות דתית (כניתוחים שבוצעו ללא צירופם של החרדים התקבלו ממצאים דומים). ממצאי הניתוח התיאורי של סולמות המוטיבציה בשני הטפסים מוצגים בלוח 2.

לוח 2: ממוצעים וסטיות תקן של סולמות המניעים להתנהגות דתית במל"ב"א ובמל"ב"ב, לפי שלוש הקבוצות של זהות דתית

מל"ב"ב				מל"ב"א								
חילונים (n = 111)		מסורתיים (n = 52)		דתיים (n = 160)		חילונים (n = 111)		מסורתיים (n = 52)		דתיים (n = 160)		
SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	
.63	1.70	.93	2.82	.75	3.51	.91	1.73	.65	2.83	.74	3.55	אמונה בסדר אלוקי
1.00	2.56	.90	3.61	.87	3.75	.84	2.83	.97	3.72	.92	3.63	זהות אתנית
.68	1.77	1.03	2.17	.88	2.09	.94	1.89	.68	2.26	.89	2.16	חברה
.96	2.90	.93	3.42	1.03	3.00	.97	3.27	.95	3.52	1.05	3.12	משפחה
1.01	2.97	.84	3.80	1.04	2.91	.77	3.01	1.04	3.93	1.02	3.13	המשך מילדות

ניתוח שונות דו-כיווני בוצע כאשר זהות דתית (משתנה בין-נבדקים) הייתה כיוון אחד, סוג המוטיבציה להתנהגות דתית (משתנה תוך-נבדקים) היה הכיוון השני, וציון המוטיבציה היה המשתנה התלוי. עבור מל"ד"א נמצאה השפעה ראשית מובהקת סטטיסטית עבור זהות דתית, $F(2, 320) = 24.04, p < 0.0001$ ועבור סוג המוטיבציה להתנהגות דתית, $F(4, 320) = 225.62$

$p < 0.0001$, בנוסף, נמצאה אינטראקציה מובהקת סטטיסטית בין זהות דתית לבין סוג המוטיבציה להתנהגות דתית, $F(8,320) = 68.54, p < 0.0001$.

תוצאות דומות נמצאו בניחות הנתונים כמל"ד-ב. נמצאו השפעות ראשיות מובהקות סטטיסטית עבור זהות דתית, $F(2,320) = 33.74, p < 0.0001$, ועבור סוג המוטיבציה להתנהגות דתית, $F(4, 320) = 210.02, p < 0.0001$. בנוסף, נמצאה אינטראקציה מובהקת סטטיסטית בין זהות דתית לבין סוג המוטיבציה להתנהגות דתית, $F(8,320) = 64.20, p < 0.0001$. עיון בממוצעים המוצגים בלוח 2 מגלה את המקורות של האינטראקציות המובהקות הללו. רק המניע להתנהגות דתית הקשור לאמונה בסדר אלוקי סידר את כל שלוש הקבוצות של זהות דתית. כפי שהיה אפשר לצפות אנשים שהזדהו כדתיים קיבלו את הציון הגבוה ביותר בסולם זה ואלה שהזדהו כחילוניים קיבלו את הציון הנמוך ביותר בסולם זה. הציון של נבדקים שהזדהו כמסורתיים נפל בין שתי הקבוצות האחרות. ניתוח שונות חד-כיווני עם זהות דתית כמשתנה בלתי-תלוי והמניע להתנהגות דתית הקשור לאמונה בסדר אלוקי כמשתנה התלוי יחד עם ניתוח post hoc של Scheffe גילה כי הפערים בין כל קבוצות הזהות הדתית היו מובהקים סטטיסטית.

עוד עולה מלוח 2 שאנשים שהזדהו כדתיים וכמסורתיים קיבלו ציונים דומים במניע להתנהגות דתית הקשור לזהות אתנית-יהודית וכן למניע החברתי. הציונים בשני המניעים היו יותר גבוהים מאשר הציונים שקיבלו אנשים שהזדהו כחילוניים באותם מניעים. התרשמויות אלה אוששו באמצעות שני ניתוחי שונות חד-כיווניים עם ניתוח post hoc של Scheffe להשוואת הממוצעים. לעומת זאת, אנשים שהזדהו כחילוניים היו דומים לאנשים שהזדהו כדתיים במניע המשפחתי ובמניע המשך מילדות. הציונים עבור מניעים אלה היו נמוכים מהציונים שהתקבלו מאנשים שהזדהו כמסורתיים. נערכו ניתוחי שונות חד-כיווניים עם זהות דתית כמשתנה בלתי-תלוי והמניע המשפחתי והמניע להתנהגות דתית הקשור להמשך מילדות כמשתנים תלויים. מלבד המניע המשפחתי במל"ד-א נמצאו כל ההבדלים בין הקבוצות מובהקים סטטיסטית בניתוח post hoc של Scheffe.

את הנתונים המובאים בלוח 2 אפשר לבחון מזווית הסתכלות אחרת: סדר החשיבות שכל קבוצה של זהות דתית מייחסת למניעים השונים (ראו לוח 3). עבור האנשים אשר הזדהו כדתיים, זהות אתנית-יהודית ואמונה בסדר אלוקי היו המניעים החשובים ביותר. עבור אנשים אשר הזדהו כחילוניים, שני המניעים הקשורים למשפחה, המניע המשפחתי והמניע של המשך מילדות, היו המניעים החשובים ביותר – אף כי ציוני המניעים שלהם היו נמוכים הן באופן מוחלט והן יחסית לשאר הקבוצות. אנשים שהזדהו כמסורתיים היו דומים הן לאלה שהזדהו כדתיים, בכך שבין שני המניעים החשובים ביותר עבורם היה המניע של זהות אתנית-יהודית והן לאנשים שהזדהו כחילוניים, בכך שבין המניעים החשובים ביותר היה המשך מילדות. אנשים אשר הזדהו כדתיים ואנשים אשר הזדהו כמסורתיים היו גם דומים בכך שהמניע הפחות חשוב עבורם הוא המניע החברתי בעוד המניע הפחות חשוב עבור אנשים שהזדהו כחילוניים הוא המניע אמונה בסדר אלוקי.

לוח 3: סדר החשיבות של מניעים להתנהגות דתית במל"ד"א ובמל"ד"ב לפי שלוש הקבוצות של זהות דתית (ממוצעים מופיעים בסוגרים)

	מל"ד"ב			מל"ד"א		
	חילונים (n = 111)	מסורתיים (n = 52)	דתיים (n = 160)	חילונים (n = 111)	מסורתיים (n = 52)	דתיים (n = 160)
I	המשך מילדות (2.97)	המשך מילדות (3.80)	זהות אתנית (3.75)	משפחה (3.27)	המשך מילדות (3.93)	זהות אתנית (3.63)
II	משפחה (2.90)	זהות אתנית (3.61)	סדר אלוקי (3.51)	המשך מילדות (3.01)	זהות אתנית (3.72)	סדר אלוקי (3.55)
III	זהות אתנית (2.56)	משפחה (3.42)	משפחה (3.00)	זהות אתנית (2.83)	משפחה (3.52)	המשך מילדות (3.13)
IV	חברה (1.77)	סדר אלוקי (2.82)	המשך מילדות (2.91)	חברה (1.89)	סדר אלוקי (2.83)	משפחה (3.12)
V	סדר אלוקי (1.70)	חברה (2.17)	חברה (2.09)	סדר אלוקי (1.73)	חברה (2.26)	חברה (2.16)

הערה: I = המניע החשוב ביותר; V = המניע הכי פחות חשוב

דין

תוצאות המחקר הנוכחי מספקות תשובות לשלוש שאלות המחקר. מניתוח גורמים שבוצע על שאלונים המבוססים על פריטים שהופקו מגישה פנומנולוגית-איכותנית עלו חמישה מניעים להתנהגות דתית. משתתפי המחקר ייחסו את ביצוע התנהגויות הדתיות שלהם לאמונתם בסדר אלוקי, לרצונם לשמור על זהותם האתנית-יהודית, לעניין שלהם בתגמולים חברתיים הקשורים להתנהגות דתית, ליצירה ולחיזוק קשרים משפחתיים על ידי ביצוע ריטואלים שונים וכן להמשכיותן של תכניות התנהגות מתקופת הילדות. הגורמים המייצגים מניעים אלה היו קשורים עם חלק משמעותי של השונות בין הפריטים. הסולמות שנוצרו על סמך גורמים אלה התאפיינו ברמה גבוהה של מהימנות פנימית. לבסוף, האינטראקציה המשמעותית מבחינה סטטיסטית בין זהות דתית לבין מניע להתנהגות דתית מראה שאנשים בעלי זהויות דתיות שונות מבצעים התנהגויות דתיות ממניעים שונים. הממצא העיקרי של המחקר הנוכחי, קיומו של מבנה בעל חמישה גורמים של המוטיבציה להתנהגות דתית, מאשש את הממצאים של גורסוך¹ מיילרוגנס וגורסוך² (Gorsuch, Mylraganam, & Gorsuch, 1997) שהראו שיש צורך ביותר משני הממדים של אולפורט על מנת לתאר מניעי אנשים להתנהגות דתית. יתרה מזו, גורמי המוטיבציה שנחשפו במחקר הנוכחי אינם מתקשרים בקלות לדיכוטומיה האינטר-ינזית-אקסטר-ינזית של אולפורט. אפשר לומר גם כי כמה מממצאי המחקר לגבי תוכן הפריטים אינו עולה בקנה אחד עם הדיכוטומיה של אולפורט. לדוגמה, לפריט "כי זה עוזר להתמודד" ולפריט "כי זה

מקרב אותי לבורא" היו טעינויות חיוביות וגבוהות (59. ו-84, כהתאמה) בגורם הראשון במל"ב-א. דמיון זה קיים למרות שהפריט הראשון דומה לפריט האקסטרניזי ב-ROS של אולפורט ורוס (Allport & Ross, 1967) "מה שהדת נותנת בעיקר זאת נחמה בעת צרה", והפריט השני דומה לפריט ב-ROS שמוגדר כאינטרינזי "לעתים קרובות אני מאוד מודע לנוכחות של השכינה". נראה שמה שעומד מאחורי הגורם הזה והפריטים האלה אינו ממד אינטרינזי או אקסטרניזי אלא האמונה בסדר אלוקי שנותן משמעות להתרחשויות מצערות ומעודד את השאיפה לקשר בלתי אמצעי עם הבורא. בהתאם לכך, הממצא של גורסוך ועמיתיו (Gorsuch et al., 1997) לגבי מתאם חיובי בין מדדים של מוטיבציה אינטרינזית ואקסטרניזית לדת מעבר לדתות ולתרבויות אינו מפתיע.

נראה כי חמשת ממדי המוטיבציה להתנהגות דתית אכן משקפים תחומים ראשיים של מניעים כלליים, אבל מניעים אלה אינם מאופיינים באמצעות ההבחנה אנטרינזי-אקסטרניזי. לעומת הבחנה זו של אולפורט, נראה שהם מתקשרים עם טקסונומיות חאורטיות של מוטיבציה כללית כמו זו של באקאן (Bakan, 1966), של פונקל ושל וונג (Frankl, 1963; Wong, 1998). קשר בין מניעים מסוימים של המוטיבציה להתנהגות דתית לבין ממדי-על של מוטיבציה כללית עולה בקנה אחד עם הניסיון של רייס (Reiss, 2000) לקשר בין דתיות לבין 15 מניעים בסיסיים לחיים. האפשרות שהמניעים אשר התגלו מייצגים מניעים בסיסיים כלליים גם יכולה לספק הסבר לכך שמספר קטן של פריטי מוטיבציה להתנהגות דתית היו בעלי טעינויות גבוהות על יותר מממד אחד וייתכן שיש לפריטים אלה קשר למניע כללי אחד.

עוד ייתכן ששני מניעי-על עומדים מאחרי חמשת ממדי המוטיבציה שנמצאו, מניע-על בין-אישי הכולל שלושה ממדי מוטיבציה: חברה, משפחה, והמשך מילדות – ומניע-על תוך-אישי הכולל שני ממדי מוטיבציה: אמונה בסדר אלוקי וזהות אתנית. לשלושה ממדי מוטיבציה – חברה, משפחה והמשך מילדות – יש אופי בין-אישי מובהק, ואילו לממד אמונה בסדר אלוקי אופי תוך-אישי ניכר. לממד של זהות אתנית אפיונים תוך-אישיים בולטים, אם כי קיים גם מוטיב משני בעל אופי בין-אישי. חלוקה זאת מאפשרת קישור של מוטיבציה להתנהגות דתית עם גישות מוטיבציוניות כלליות המניחות ששני מניעים מרכזיים מכוננים את התנהגות האדם. לפי גישות אלה, מניע אחד מתייחס לנטייה של האדם לפעול כדי לשמור על זהותו ולהרחיב אותה, והמניע השני מתייחס לנטייה של האדם לחפש קשר עם אנשים אחרים כפרטים או כחלק ממערכת חברתית (ראו את מק'אדמס [McAdams, 1988, pp. 69–86] לרשימה של תאורטיקאים הדוגלים בדיכוטומיה מוטיבציונית זו). אם כן, ביצוע התנהגויות דתיות כביטוי של האמונה בסדר אלוקי וזהות אתנית יכול לתרום לקיומו היום-יומי והטרנסצנדנטלי של הפרט, וביצוע התנהגויות דתיות כדרך ליצור קשר חברתי מתמשך יכול לספק את רצון האדם לאהבה ולהשתייכות. מאחר שהרקע של המחקר הנוכחי לא כלל הנחות ביחס לממדי-על אלה, השערות הנובעות מהנחות אלה לא נבדקו ויש מקום לבדוק אותן במחקרי המשך. אפילו אם המניעים להתנהגות דתית קשורים למניעים כלליים, הם מובהגים דיים

להכביל בין קבוצות של אנשים בעלי זהויות דתיות שונות. בעוד המניעים החשובים ביותר לאנשים שהזדהו כדתיים היו זהות אתנית ואמונה בסדר אלוקי, משתתפי המחקר שהזדהו כחילונים דיווחו על המניעים הקשורים למשפחה – אם בהווה ואם בעבר – כמניעים החשובים ביותר. בהתאם לקשר המוצע לעיל בין המוטיבציה להתנהגות דתית לבין הדיכוטומיה המוטיבציונית תוך-אישי/בין-אישי, ההתנהגות של האנשים אשר הזדהו כדתיים מכוונת יותר על ידי מניעים תוך-אישיים, ואילו ההתנהגות הדתית של האנשים שהזדהו כחילונים מכוונת בעיקר על ידי מניעים בין-אישיים, במיוחד בנוגע לרצונם בקשרים משפחתיים משמעותיים. מבט זה עשוי להסביר חלק מהמתח החברתי בין אוכלוסיות אלה בחברה הישראלית. עבור האוכלוסייה החילונית, התנהגויות דתיות הן אמצעי להשיג מטרות בין-אישיות משפחתיות, ולכן אם התנהגויות אלה הן מקור למתח בין-אישי ומשפחתי אזי אין טעם בביצוען. מנגד, האוכלוסייה הדתית רואה בביצוע ההתנהגויות הדתיות אמצעי להשגת מטרות תוך-אישיות, ולכן אף אם הדבר עולה במחיר של מתח בין-אישי ומשפחתי, אין בו סתירה פנימית ואין בכך כדי להפסיק את ביצוען. חשוב לבחון את ההשלכות החברתיות של ההבדלים במניעים להתנהגות דתית בין אנשים בעלי זהויות דתיות שונות.

אשר לאנשים שהזדהו כמסורתיים, קשה להתאים את מניעי ההתנהגות הדתית שלהם לדיכוטומיה המוטיבציונית תוך-אישית/בין-אישית. המניעים העיקריים שאפיינו אנשים אלה היו מניע להמשך מילדות, שהוגדר קודם לכן כשייך למניע-העל הבין-אישי, והמניע לזהות אתנית, שהוגדר כשייך למניע-העל התוך-אישי. ייתכן שההתנהגות הדתית של אנשים מסורתיים מונעת על ידי מניעים בין-אישיים ותוך-אישיים במידה דומה. ייתכן גם שהקשר בין המניעים להתנהגות דתית למניע-על שונה בקרב אנשים בעלי זהויות דתיות שונות. בסופו של דבר, הקשר בין מניעים להתנהגות דתית לבין מניע-על הוא ספקולטיבי מאוד בשלב זה ודרוש מחקר ממוקד לבודקו.

הממצא שאנשים בעלי זהויות דתיות שונות מעידים על מקורות שונים להתנהגותם הדתית עשוי להסביר את הסתירה כביכול של ביצוע התנהגויות דתיות על ידי אנשים המגדירים את עצמם כחילונים. סתירה זו עולה מההנחה שניתן לדרג את הקטגוריות השונות של זהות דתית באופן פשוט והייררכי בהתאם למידת הדתיות. בפועל, רק הממד המוטיבציוני של אמונה בסדר אלוקי דירג את משתתפי המחקר החל מאלה המזדהים כדתיים עד לאנשים המזדהים כחילונים. בעוד הקבוצה הראשונה ייחסה את ביצוע ההתנהגויות הדתיות לאמונתם בסדר אלוקי במידה רבה, הקבוצה האחרונה ייחסה את התנהגותה הדתית לאמונה זאת במידה פחותה בהרבה. לכן, בעוד אנשים דתיים מבצעים התנהגויות דתיות בגלל שאיפתם לסדר אלוקי, אנשים חילוניים מבצעים התנהגויות דתיות על מנת לספק מסגרת לפעילות משפחתית משמעותית, ואילו אנשים מסורתיים מבצעים התנהגויות אלה גם על מנת לשמר תבניות התנהגות חברתיות רחבות הקשורות לתקופת הילדות.

ייתכן שאחד ממקורות העוצמה של הדת, אפילו בתרבות החילונית, היא כוחה לספק

מניעים כלליים שונים עבור אנשים שונים. יש צורך במחקרי המשך על מנת לגלות את התנאים והתהליכים הקובעים את חשיבות הדת כמכוננת התנהגות לקראת מטרת אנושיות. בנוסף, אחת המגבלות העיקריות של המחקר הנוכחי הייתה שהמדגם כלל רק יהודים הגרים בארץ. התלות החלקית בלבד בין ממדי הדת השונים כגון התנהגות ריטואלית, אמונה וזהות דתית מודגשת ביהדות והיא אחד המקורות לחילוקי דעות בין קבוצות במדינת ישראל של ימינו (Kedem, 1991). לפיכך, נראה שרצוי לחקור את תוכן המוטיבציה הדתית ואת התהליכים והתנאים הקשורים אליה גם כדתות ובתרבויות אחרות.

מקורות

- אנטונובסקי, א' (1963). דעות פוליטיות-חברתיות בישראל. אמות, ו, 11-22.
 לוי, ש', לוינסון, ח' וכ"ץ, א' (1993). אמונות, שמירת מצוות ויחסים חברתיים בקרב יהודים בישראל. ירושלים: מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי.
- Allport, G. (1959). Religion and prejudice. *Crane Review*, 2, 1-10.
 Allport, G., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 432-443.
 Aviad, J. (1983). *Return to Judaism*. Chicago: University of Chicago Press.
 Bakan, D. (1966). *The duality of human existence: Isolation and communion in Western man*. Boston: Beacon Press.
 Bandura, A. (1991). Human agency: The rhetoric and the reality. *American Psychologist*, 46, 157-162.
 Batson, C. D., Schoenrade, P., & Ventis, L. W. (1993). *Religion and the individual*. Oxford, UK: Oxford University Press.
 Beit-Hallahmi, B. (1974). Psychology of religion 1880-1930: The rise and fall of a psychological movement. *Journal of the History of the Behavioral Science*, 1, 84-90.
 Braden, C. S. (1947). Why people are religious: A study in religious motivation. *Journal of Bible and Religion*, 15, 38-45.
 Cline, V. B., & Richards, J. M. (1965). A factor-analytic study of religious behavior and belief. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1, 569-578.
 Donelson, E. (1999). Psychology of religion and adolescents in the United States: Past to present. *Journal of Adolescence*, 22, 187-204.
 Frankl, V. E. (1963). *Man's search for meaning*. New York: Pocketbooks.
 Freud, S. (1961). *The future of an illusion*. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 21). London: Hogarth Press. (Original work published 1927).
 Ford, M. E. (1992). *Motivating humans: Goals, emotions and personal agency beliefs*. Newbury Park, CA: Sage.

- Gorsuch, R. L., Myraganam, G., & Gorsuch, K. (1997). Perceived religious motivation. *International Journal for the Psychology of Religion, 7*, 253-261.
- Jung, C. G. (1977). *Collected works* (Vol. 18). London: Routledge & Kagan Paul.
- Kass, R. A., & Tinsley, H. E. A. (1979). Factor analysis. *Journal of Leisure Research, 11*, 120-138.
- Kedem, P. (1991). Dimensions of Jewish religiosity in Israel. In Z. Sobel & B. Beit-Hallahmi (Eds.), *Tradition, innovation, conflict. Jewishness and Judaism in contemporary Israel* (pp. 251-277). Albany, NY: SUNY.
- Koenig, H. G., Larson, D. B., & Weaver, A. J. (1998). Research on religion and serious mental illness. In R. D. Fallot (Ed.), *Spirituality and religion in recovery from mental illness* (pp. 81-96). San Francisco: Jossey-Bass.
- Lamm, N. (1989). *Torah lishma*. Hoboken, NJ: Ktav Publishing House.
- Liebman, C. S., & Don-Yehiya, E. (1983). *Civil religion in Israel: Traditional Judaism and political culture in the Jewish state*. Berkeley, CA: University of California Press.
- McAdams, D. P. (1988). *Power, intimacy and the life story*. New York: Guilford Press.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Paloutzian, R. F., & Kirkpatrick, L. A. (1995). The scope of religious influences on personal and societal well-being. *Journal of Social Issues, 51*, 1-11.
- Peres, Y. (1995). Religious adherence and political attitudes. In S. Deshen, C. S. Liebman, & M. Shokeid (Eds.), *The sociology of religion in Israel: Israeli Judaism* (pp. 87-106). New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Reiss, S. (2000). Why people turn to religion: A motivational analysis. *Journal for the Scientific Study of Religion, 39*, 47-52.
- Stark, R., & Bainbridge, W. S. (1985). *The future of religion*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Tinsley, H. E. A., & Tinsley, D. J. (1987). Uses of factor analysis in counseling psychology research. *Journal of Counseling Psychology, 34*, 414-424.
- Wittman, J. J. (1986). A factor analytic study of religious motivation. *Psychological Reports, 58*, 457-458.
- Wong, P. T. P. (1998). Spirituality, meaning and successful aging. In P.T.P. Wong & P. S. Fry (Eds.), *The human quest for meaning: A handbook of psychological research clinical applications* (pp. 359-394). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Wulff, D. M. (1997). *Psychology of religion: Classic and contemporary*. New York: Wiley.

נספח א

טעינות פריטים ואחוז שונות מוסברת של גורמי המוטיבציה להתנהגות דתית – מל"ד"א

מס' פריט	תוכן פריט	אמונה			
		המשך מילדות	משפחה	חברה	זהות אתנית
Q32	כי אני מיוחד לעשות עברה	0.08	0.05	0.13	0.09
Q20	כי זה מהווה קשר עם הבורא	-0.06	-0.10	-0.02	0.19
Q1	בגלל שזה ציווי מהתורה	-0.01	-0.19	-0.02	0.15
Q19	כי זה מכפר על עוונות	0.05	0.04	0.02	0.18
Q102	כדי לזכות לעולם הבא	-0.05	-0.11	0.08	0.13
Q16	כי אני מאמין	0.01	-0.17	-0.12	0.24
Q25	כדי להיות בסדר	0.11	0.09	0.21	0.07
Q58	כי זה מציל ממוות	0.12	0.14	0.18	0.12
Q23	כדי לא לעשות משהו לא בסדר	0.11	0.10	0.25	0.04
Q97	כי זה נותן תחושה של היטהרות	0.02	0.15	0.13	0.26
Q24	כדי לא לסכן את העם היהודי	0.00	0.09	0.19	0.25
Q77	כדי להיות אדם טוב יותר	0.02	0.22	0.11	0.18
Q67	כי זה נותן לי תחושה של התעלות	0.02	0.03	0.09	0.28
Q40	כי זה בונה את האישיות	0.03	0.17	0.19	0.25
Q66	כי זה מחייב אותי לחשוב לפני שאני עושה משהו	-0.01	0.21	0.16	0.20
Q87	כי זה נותן לי תחושה שעשיתי משהו טוב	0.13	0.23	0.17	0.24
Q51	כדי להתפתח בתחום ההתאפקות	0.03	0.11	0.24	0.15
Q84	כי זה נותן לי תחושה של ביטחון	0.12	0.19	0.20	0.31
Q43	מסיבות מוסריות	0.21	0.09	0.19	0.27
Q55	כי זה עוזר להתמודד	0.12	0.22	0.22	0.18
Q59	כדי להימנע מאכזבה עצמית	0.08	0.15	0.46	0.07
Q2	כי זה נותן לי תחושה של בצחיות	0.04	-0.03	0.10	0.29
Q33	כי זו היא גאוה יהודית	0.16	0.07	0.11	0.46
Q14	כי יש לי האפשרות לעסוק עם הרוח	-0.08	0.08	0.16	0.23
Q31	כי זה חשוב	0.16	0.01	0.00	0.40
Q54	כי זה דבר טבעי	0.23	0.11	0.23	0.09
Q49	כדי להיות חלק ממשהו גדול יותר	0.07	0.05	0.21	0.45
Q76	כי זה נותן במה להיאחז	0.06	0.21	0.20	0.33
Q57	כי זה נותן ביטוי לקשר שלי עם היהדות	0.08	0.13	0.15	0.74
Q46	כי זה מקנה תחושה של שייכות לעם היהודי	0.16	0.14	0.16	0.73
Q42	כי זה מהווה עבורי סמל יהודי	0.16	0.11	0.03	0.71
Q60	כדי ליצור אנוויה יהודית	0.15	0.24	0.13	0.68
Q38	כדי להרגיש קשר למסורת	0.32	0.28	0.13	0.64
Q109	כי אני שייך לעם היהודי	0.07	0.02	0.11	0.61
Q83	כדי לא לשבור את המסורת	0.34	0.26	0.25	0.51
Q93	כדי שהילדים ידעו לעתיד	0.15	0.48	0.08	0.49
Q18	כי זה מראה לילדי לאן הוא שייך	0.05	0.46	0.03	0.48

מס' פריט	תוכן פריט	אמונה			
		המשך מילדות	משפחה	חברה	זהות אתנית
Q73	כי זה נותן תחושה לאומית	0.12	0.21	0.36	0.45
Q72	כי כך כולם עושים	0.06	0.02	0.80	0.08
Q44	כדי להיות כמו כולם	0.17	0.05	0.74	0.19
Q70	על מנת לקבל הערכה מאחרים	0.14	0.06	0.72	0.08
Q22	כי חשוב לי איך אני נתפס בעיני אחרים	0.17	0.07	0.69	0.04
Q94	כדי להשתייך לחברה	0.21	0.25	0.64	0.28
Q101	כדי לפגוש אנשים	0.12	0.35	0.62	-0.04
Q89	מתוך התחשבות בשכנים	0.13	0.31	0.62	-0.02
Q104	על מנת לכבד אחרים	0.06	0.40	0.54	0.15
Q91	מתוך השתייכות לקהילה	0.18	0.37	0.48	0.37
Q106	כי זה נותן זמן למשפחה	0.18	0.73	0.31	0.13
Q88	כי זה מהווה מפגש משפחתי	0.31	0.71	0.28	0.13
Q17	כדי להיות עם המשפחה	0.19	0.68	0.14	0.14
Q78	כי זה מאחד את המשפחה	0.14	0.60	0.22	0.25
Q98	כדי להרגיש חג מסוים	0.33	0.51	0.23	0.40
Q63	כי זה נותן הרגשה של נעימות בחיים	0.24	0.46	0.11	0.28
Q34	על מנת להעניק משמעות לחג	0.32	0.45	0.02	0.42
Q28	כי כך חונכתי	0.74	0.10	0.07	0.15
Q85	כי זה המשך מהבית	0.74	0.21	0.26	0.20
Q35	כי זה נשאר מהילדות	0.73	0.28	0.22	0.19
Q37	כי זו מסורת משפחתית	0.64	0.33	0.19	0.28
	שיעור שונות מוסברת	4.4	5.6	6.7	7.3
					16.2

נספח ב

טעינות מריטים ושיעור שונות מוסברת של גורמי המוטיבציה להתנהגות דתית – מלידיב

מס' פריט	תוכן פריט	אמונה			
		בסדר אלוקי	זהות אתנית	חברה	משפחה
Q41	כדי לא לקבל עונש בעתיד לבוא	0.85	0.20	0.06	-0.01
Q32	כי אני מפתח לעשות עברה	0.83	0.18	0.13	0.03
Q47	כי יש לזה שכר	0.82	0.18	0.16	-0.03
Q58	כי-זה מציל ממוות	0.79	0.17	0.15	0.11
Q50	כי בכך אני מקיים מצווה	0.75	0.33	0.01	-0.07
Q77	כדי להיות אדם טוב יותר	0.74	0.25	0.02	-0.02
Q86	כי זה משרה קדושה	0.72	0.39	0.11	0.09
Q23	כדי לא לעשות משהו לא בסדר	0.72	0.10	0.24	0.10
Q16	כי אני מאמין	0.72	0.34	-0.06	-0.09
Q25	כדי להיות בסדר	0.71	0.14	0.19	-0.01
Q40	כי זה בונה את האישיות	0.70	0.24	0.17	-0.02
Q84	כי זה נותן לי תחושה של ביטחון	0.69	0.26	0.15	0.03
Q87	כי זה נותן לי תחושה שעשיתי משהו טוב	0.68	0.29	0.16	0.06
Q66	כי זה מחייב אותי לחשוב לפני שאני עושה משהו	0.68	0.29	0.09	-0.03
Q71	כדי להימנע מייסורי מצפון	0.67	0.13	0.40	0.07
Q56	כי זה עוזר להתנחם	0.67	0.15	0.20	0.11
Q3	כי זה מאפשר לי להתיוחד עם הבורא	0.65	0.30	0.00	-0.02
Q51	כדי להתפתח בתחום ההתאפקות	0.65	0.26	0.19	0.05
Q43	מסיבות מוסריות	0.64	0.31	0.15	0.15
Q79	כי זה נותן תחושה של שלמות	0.63	0.34	0.11	0.03
Q105	כי זה נותן לי תחושה של הקלה	0.56	0.22	0.37	0.05
Q80	זה חלק מהערכים שלי	0.50	0.42	0.00	0.11
Q12	כי יש לי את האפשרות להתנתק מהגשמיים	0.47	0.19	0.17	-0.06
Q110	כי זה גורם לי להרגיש כחלק מהעם היהודי	0.27	0.77	0.15	-0.01
Q111	משום שכך אני מבטא את היותי יהודי	0.38	0.73	0.14	-0.03
Q52	כי זה מייחד את היהודים	0.33	0.71	0.09	0.15
Q64	כי זה נותן לי תחושה שאני יהודי	0.34	0.71	0.07	0.02
Q103	כי זאת היא הצהרה על יהדותי	0.39	0.69	0.09	0.01
Q36	כדי להיות קשור עם היהדות	0.30	0.68	0.11	0.11
Q30	כי זה סימן ליהדותי	0.28	0.68	0.10	0.06
Q53	כי זה שייך ליהדות	0.39	0.68	0.01	0.09
Q45	כדי לדאוג לקיומו של העם היהודי	0.52	0.58	0.15	-0.02
Q33	כי זו היא גאווה יהודית	0.49	0.55	0.15	0.13
Q31	כי זה חשוב	0.44	0.50	0.07	0.01
Q15	כדי להיות קשור למדינת ישראל כיהודי	0.08	0.45	0.28	0.13
Q49	כדי להיות חלק ממשוהו יותר גדול	0.44	0.45	0.27	-0.03

המשך מילדות	משפחה	חברה	זהות אתנית	אמונה בסדר אלוקי	תוכן פריט	מס' פריט
-0.01	0.12	0.78	0.04	0.23	כי כך עושים	Q72
0.03	0.16	0.71	0.13	0.26	כדי להיות כמו כולם	Q44
0.03	0.11	0.68	0.07	0.33	כי חשוב לי איך אני נתפס בעיני אחרים	Q22
0.10	0.12	0.68	0.07	0.40	על מנת לקבל הערכה מאחרים	Q70
0.27	0.27	0.65	0.17	0.22	כי ככה עושים	Q92
0.10	0.42	0.61	0.10	-0.01	כדי לפגוש אנשים	Q101
-0.01	0.47	0.59	0.23	0.08	כדי להשתייך לחברה	Q94
0.11	0.79	0.21	0.16	0.15	כי זה גורם לחמימות של הבית	Q90
0.18	0.76	0.21	0.03	-0.08	כי זה מהווה מפגש משפחתי	Q88
0.13	0.73	0.04	0.31	0.10	כדי ליצור מסורת משפחתית	Q96
0.06	0.73	0.31	0.08	0.06	כי זה מחבר אותי עם המשפחה	Q95
0.14	0.62	0.08	0.23	0.08	כי זה נותן אווירה של חג	Q65
0.03	0.60	0.17	0.31	0.29	כי זה עוזר להבהיר ערכים משפחתיים	Q62
-0.04	0.54	0.14	0.14	0.45	כי זה מקרב בין בני הזוג	Q81
0.18	0.52	0.19	0.35	0.38	כי אחרת זה חסר לי	Q99
0.25	0.50	0.44	0.08	0.00	כדי לשמור על הילדות	Q107
0.75	0.26	0.12	0.01	0.02	כי זה הרגל מהבית	Q5
0.57	0.42	0.21	0.18	-0.03	כי זה נשאר מהילדות	Q35
0.57	0.44	0.31	0.19	0.14	משום שהרגילו אותי לכך מאז ומתמיד	Q100
2.2	7.9	6.0	8.6	15.1	שיעור שונות מוסברת	

נספח ג

הוראות לשאלון מל"ד

ידוע כי יהודים רבים, כולל יהודים המגדירים את עצמם כחילונים, מבצעים התנהגויות שונות הקשורות למסורת ישראל, כגון: הדלקת נר חנוכה, קיום סדר פסח, קביעת מזוזה בפתח הבית ועוד.

להלן רשימה של מספר התנהגויות הקשורות במסורת ישראל שיהודים רבים מבצעים. עבורי על הרשימה וסמך/ני X על יד כל התנהגות שאת/ה נוהגת/ת לבצע.

– הימנעות מאכילת בשר לא כשר	– השתתפות בסדר ליל פסח
– הימנעות מאכילת בשר וחלב יחד	– הימנעות מאכילת חמץ בפסח
– הימנעות מאכילת בשר חזיר	– ברית מילה לילד
– הקפדה על דיני כשרות	– בר/בת מצווה
– תפילה	– ישיבת שבעה בשעת אבל
– הליכה לבית הכנסת	– חופה וקידושין
– הנחת תפילין	– הימנעות מנסיעה ביום כיפור
– מזוזה בפתח הבית	– צום ביום כיפור
– לימוד תורה	– הימנעות מנסיעה בשבת
– כיסוי ראש	– קידוש ו/או הבדלה
– מתן צדקה	– קיום סעודת שבת

– שמירת חגי ישראל (סוכות, שבועות, פסח)
– הדלקת נר חנוכה

כמה התנהגויות סימנת? ____

אם סימנת 0 התנהגויות נא עבור/עברי לעמוד האחרון של השאלון (שאלות דמוגרפיות) אם סימנת התנהגות אחת או יותר, ברצוננו לדעת מדוע לדעתך את/ה עושה כן? במחקר קודם אספנו הרבה מניעים (סיבות) לעשיית ההתנהגויות הקשורות למסורת ישראל. עכשיו אנחנו רוצים לדעת עד כמה כל אחד מהמניעים הרשומים ברשימה חשובים לך בקשר להתנהגויות שציינת.

לגבי כל מניע, ענה לפי הסקלה הבאה:

5	4	3	2	1
חשוב מאוד	חשוב	קצת חשוב	לא חשוב	בכלל לא חשוב
- וקצת לא חשוב